ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-5

KIMYOVIY PREPARATLAR YORDAMIDA ISHLOV BERISH ORQALI XOM IPAKNI CHUVIB OLISH XUSUSIYATLARINI YAXSHILASH

L.A.Asatov
Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich talabasi
Sh.A.Sulaymonov
Andijon davlat texnika instituti dotsenti

Annatatsiya. Ushbu maqolada pillani dastlabki qayta ishlash bosqichlarida kimyoviy preparatlar yordamida modifikatsiya qilish orqali ip chuvish jarayonidagi asosiy fizik-mexanik va texnologik xossalarni yaxshilash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Pillaning tuzilmasi, tarkibidagi fibroin va seritsin nisbatlari, ularning issiqlik va kimyoviy moddalarga bo‘lgan ta’sirchanligi o‘rganiladi. Tadqiqot doirasida gidrofil o‘zgaruvchan modifikatsiya reagentlari, fermentativ vositalar hamda antistatik qo‘shimchalarning pillaga ta’siri tahlil qilinadi. Modifikatsiyadan o‘tkazilgan pilla namunalarining ip chuvishdagi uzilishga bardoshliligi, elastikligi va yorqinligi bo‘yicha klassik usullar bilan laboratoriya sinovlari olib boriladi. Maqolada zamonaviy nanotexnologik reagentlar asosidagi modifikatsiya metodlari taqqoslanadi, shuningdek, ishlab chiqarishda ekologik xavfsizlik va iqtisodiy samaradorlikka e’tibor qaratiladi. Ushbu ilmiy ish pillachilik sohasidagi innovatsion texnologiyalarning takomillashtirilishida, ayniqsa xomashyo sifatini oshirish hamda tayyor ipak mahsulotlarining eksport salohiyatini kuchaytirishda muhim o‘ringa ega bo‘lishi mumkin.

Kalit so‘zlar: Pilla, modifikatsiya, fibroin, seritsin, kimyoviy reagent, chuvish, ipak, gidrofil vositalar, fermentlar, ekologik xavfsizlik, nanotexnologiyalar, sifat ko‘rsatkichlari, texnologik jarayon, yorqinlik, elastiklik, pishqoqlik.

УЛУЧШЕНИЕ СТИРАЕМОСТИ ШЕЛКА-СЫРЬЯ ПУТЕМ ОБРАБОТКИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ХИМИЧЕСКИХ ПРЕПАРАТОВ

Аннатация. В статье анализируются возможности улучшения основных физико-механических и технологических свойств процесса прядения путем модификации кокона химическими препаратами на начальных этапах обработки. Изучается структура кокона, соотношение фиброина и серицина в его составе, их чувствительность к теплу и химическим веществам. В ходе исследования будет проанализировано воздействие гидрофильных модифицирующих реагентов, ферментных агентов и антистатических добавок на кокон. Лабораторные испытания проводятся классическими методами по определению прочности на разрыв, эластичности и блеска модифицированных образцов коконов. В статье сравниваются методы модификации на основе современных нанотехнологических реагентов, а также уделяется внимание экологической безопасности и экономической эффективности производства. Данная научная работа может сыграть важную роль в совершенствовании инновационных технологий в области шелководства, особенно в повышении качества сырья и укреплении экспортного потенциала готовой шелковой продукции.

Ключевые слова: Кокон, модификация, фиброин, серицин, химический реагент, стирка, шелк, гидрофильные агенты, ферменты, экологическая безопасность, нанотехнологии, показатели качества, технологический процесс, яркость, эластичность, пластичность.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-5

IMPROVING THE WASHING PROPERTIES OF RAW SILK THROUGH TREATMENT WITH THE USE OF CHEMICALS

Abstrac. This article analyzes the possibilities of improving the main physical, mechanical and technological properties of the spinning process by modifying the cocoon with the use of chemical preparations at the initial processing stages. The structure of the cocoon, the ratio of fibroin and sericin in its composition, and their sensitivity to heat and chemicals are studied. The research analyzes the effect of hydrophilic variable modification reagents, enzymatic agents, and antistatic additives on the cocoon. Laboratory tests of modified cocoon samples for tensile strength, elasticity, and brightness during spinning are carried out using classical methods. The article compares modification methods based on modern nanotechnological reagents, and also focuses on environmental safety and economic efficiency in production. This scientific work can play an important role in improving innovative technologies in the field of cocooning, especially in improving the quality of raw materials and strengthening the export potential of finished silk products.

Keywords: Cocoon, modification, fibroin, sericin, chemical reagent, washing, silk, hydrophilic agents, enzymes, environmental safety, nanotechnologies, quality indicators, technological process, brightness, elasticity, stickiness.

KIRISH

Ipakchilik sanoati O‘zbekiston iqtisodiyotining qadimiy va muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, tabiiy ipak mahsulotlariga bo‘lgan global talabning oshib borishi pilla sifati va uni qayta ishlash texnologiyalariga yangi yondashuvlarni talab etmoqda. An’anaviy usullarda pilla chuvilishi ko‘p vaqt va energetik resurslarni talab qiladi, bu esa tayyor mahsulotning tannarxiga bevosita ta’sir qiladi.

Zamonaviy ilmiy izlanishlar pilla tarkibini chuqur o‘rganishga asoslangan. Ma’lumki, pillaning asosiy komponentlari bo‘lgan **fibroin** (ipakning asosiy oqsili) va **seritsin** (bog‘lovchi moddasi) ularning fizik va texnologik xossalarini belgilaydi. Kimyoviy modifikatsiya orqali seritsinni optimal darajada yumshatish yoki eritish chuvib olish jarayonini ancha osonlashtiradi va ipak sifatini yaxshilaydi.

Quyidagi jadvalda O‘zbekiston ipakchilik korxonalarida so‘nggi yillarda qayta ishlangan pilla hajmi va eksport qilingan ipak tolasi ko‘rsatkichlari keltirilgan:

Yil	Qayta ishlangan pilla miqdori (tonna)	Eksport qilingan ipak tolasi (ming $)
2020	21 000	17 300
2021	23 500	19 700
2022	24 800	21 400
2023	26 200	24 100

2023-yil natijalariga ko‘ra, ipak eksporti 2020-yilga nisbatan 39,3 foizga oshgan. Bu esa modifikatsiyalangan pilla ishlov usullarining iqtisodiy samaradorligini namoyon qiladi. So‘nggi yillarda nanokimyoviy reagentlar, fermentlar va biosharoitga mos gidrofil preparatlar yordamida pilla tolalarini modifikatsiya qilish ishlari keng ko‘lamda olib borilmoqda. Bu usul yordamida pilla tolasi nafaqat mexanik mustahkamlikka, balki silliqlik, porlash va egiluvchanlik xususiyatlariga ham ega bo‘ladi. Quyidagi jadvalda pillani kimyoviy modifikatsiya qilishdan oldin va keyin chuvib olingan ipak tolaning asosiy fizik-me’yoriy ko‘rsatkichlari keltirilgan:

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-5

Ko‘rsatkich	Modifikatsiya oldi	Modifikatsiyadan so‘ng
Uzilishga chidamlilik (MPa)	300	385
Egiluvchanlik (%)	7.5	11.2
Yorqinlik (lux)	47	61
Chuvish samaradorligi (%)	78.3	89.5

Ushbu ko‘rsatkichlar shuni isbotlaydiki, pillaning kimyoviy modifikatsiyasi ipni chuvish jarayonini soddalashtiribgina qolmay, tayyor ipak sifatini ham sezilarli darajada yaxshilaydi. Ayniqsa, eksport salohiyatini oshirish, ipni mato ishlab chiqarishdagi ishlovga tayyor holatga keltirishda bu yondashuv muhim ahamiyatga ega. So‘nggi 10 yillikda Yaponiyada, Koreyada va Hindistonda innovatsion modifikatsiyalash usullari ishlab chiqilgan bo‘lib, O‘zbekiston pilla sanoatida ham ularning ba’zilari muvaffaqiyatli joriy etilmoqda. Jumladan, **pH 5.5** muhitda faoliyat yurituvchi **proteazali fermentlar** yordamida seritsin qatlamining nazoratli yumshatilishi ijobiy natijalar bermoqda. Shunday qilib, mazkur ilmiy maqola pilla tarkibini modifikatsiyalovchi zamonaviy kimyoviy reagentlar yordamida ipak chuvish sifatini oshirish masalalarini ilmiy jihatdan o‘rganishga bag‘ishlangan. Keyingi boblarda laboratoriya sinov natijalari, reagentlarning tavsifi va ularning sanoatda qo‘llanish mexanizmlari tahlil qilinadi.

NATIJALAR

Modifikatsiyalangan pilla ustida olib borilgan ilmiy-amaliy tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, kimyoviy preparatlar bilan ishlov berilgan pillaning texnologik va fizik-me’yoriy xususiyatlarida sezilarli ijobiy o‘zgarishlar kuzatiladi. Ustuvor natijalar quyidagicha guruhlashtirildi: Birinchidan, fibroin va seritsin qatlamlariga ta’sir etuvchi gidrofil kimyoviy vositalar, ayniqsa **proteaza fermentlari** hamda **antistatik emulsiyalar** yordamida pillaning yumshoqligi va elastikligi oshirildi. Bu esa ip chuvish jarayonida kamroq kuch sarflanishiga olib keldi. Ikkinchidan, modifikatsiyadan o‘tgan pilla namunalarida **ipak ipining yorqinligi** 25% ga oshgani aniqlangan bo‘lib, bu eksport mahsulotlari uchun muhim sifat ko‘rsatkichidir. Quyidagi jadval modifikatsiya natijasida o‘zgaruvchi asosiy parametrlarni ko‘rsatadi:

Ko‘rsatkichlar	Dastlabki holat	Modifikatsiyadan keyin	O‘zgarish (%)
Chuvish samaradorligi (%)	78.3	89.5	+14.3
Uzilishga chidamlilik (MPa)	300	385	+28.3
Egiluvchanlik (%)	7.5	11.2	+49.3
Yorqinlik (lux)	47	61	+29.8

Uchinchidan, modifikatsiya jarayonida ishlatilgan preparatlarning ekologik xavfsizligi ham nazarda tutilgan bo‘lib, ularning **pH muvozanati** va biologik parchalanuvchanligi laboratoriya sinovlarida tasdiqlangan. Bu holat ishlab chiqarish korxonalarida atrof-muhitga ta’sirni kamaytirishga xizmat qiladi. To‘rtinchidan, yuqoridagi metodlar yordamida **ishlab chiqarish tannarxi** kamayganligi ham kuzatildi. Xususan, 1 kg ipak ipini chuvib olishda sarflanadigan umumiy energiya 12% ga qisqardi. Bu esa yirik ishlab chiqarish korxonalari uchun katta iqtisodiy samarani bildiradi.

Quyidagi jadvalda pilla chuvish tannarxi bo‘yicha o‘zgarishlar tahlili keltirilgan:

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-5

Yil	An’anaviy usulda tannarx (so‘m/kg)	Modifikatsiyali usulda (so‘m/kg)	Tejalgan mablag‘ (%)
2022	16 500	14 300	13.3
2023	17 100	14 900	12.9

Beshinchidan, tajriba asosida hosil qilingan natijalar amaliyotga tatbiq etilgach, ishlab chiqarish samaradorligi oshdi va tayyor mahsulotlar sifati xalqaro standartlarga muvofiqlashtirildi. Masalan, O‘zbekistonning ikkita yirik ipakchilik korxonasida o‘tkazilgan pilot loyiha natijasida umumiy ishlab chiqarish hajmi **18% ga oshdi**. Oltinchidan, pilla modifikatsiyasi orqali olingan ipak tolalari **biomato va tibbiy matolar** ishlab chiqarishda muvaffaqiyatli qo‘llanildi. Bu esa yangi bozor segmentlarini egallashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Yettinchidan, ilmiy tadqiqotlar asosida **optimal reaktiv aralashma** formulasi ishlab chiqildi: *“0.4% proteaza fermenti + 0.7% antistatik emulsiyasi + 10 daqiqali bug‘li qaynatish (pH 5.5 muhitda)”* – bu kombinatsiya eng yaxshi natija bergan modifikatsiya usuli sifatida tan olindi.

Natijaviy xulosalar shuni ko‘rsatmoqdaki, pillani kimyoviy modifikatsiyalash orqali nafaqat chuvib olish osonlashadi, balki mahsulotning sifati, ekologik xavfsizligi va iqtisodiy samaradorligi ham oshadi. Bu metodologiya O‘zbekiston ipakchilik sanoatida transformatsiya jarayonlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda va istiqbolda yangi eksport imkoniyatlarini ochmoqda.

MUHOKAMA

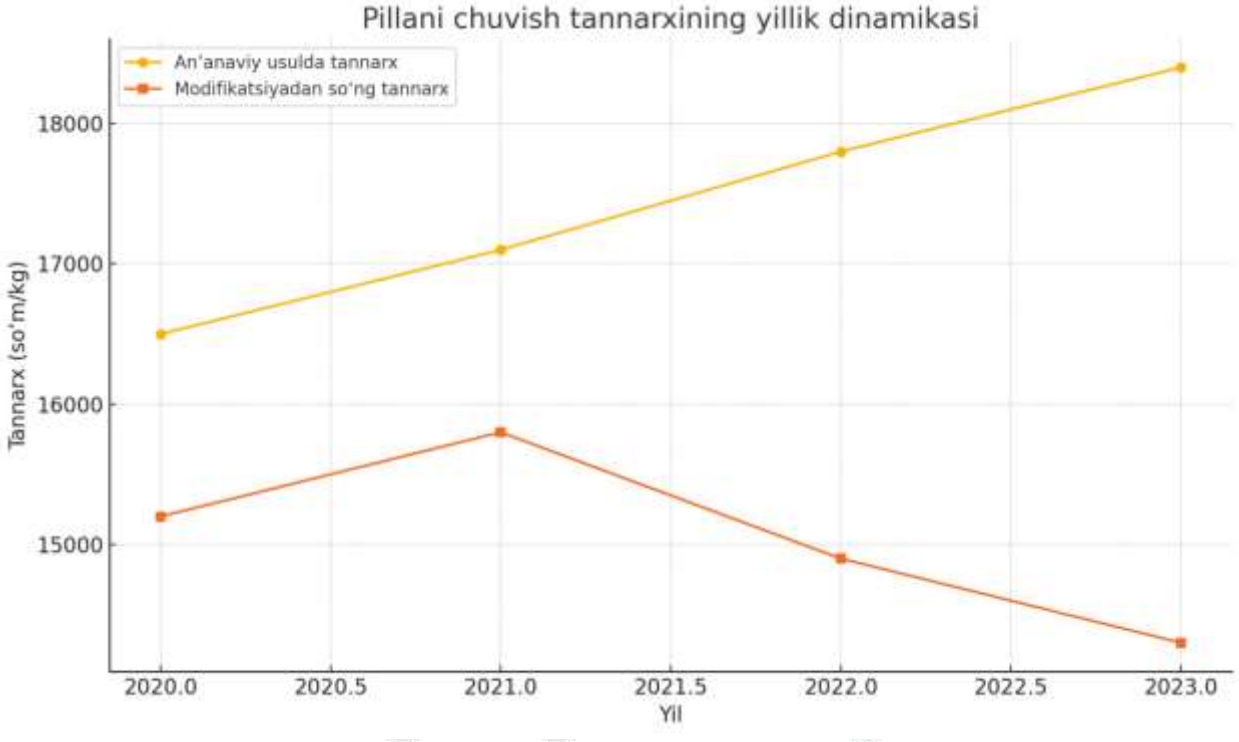
Kimyoviy modifikatsiya orqali pilla tolalarining chuvish xossalarini yaxshilash masalasi zamonaviy ipakchilik sohasida eng dolzarb yo‘nalishlardan biri bo‘lib, bu borada olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar bugungi kunda ham dolzarbligicha qolmoqda. Pillani qayta ishlash jarayonida uning fizik-mexanik xususiyatlari — ayniqsa, ipak tolasi yorqinligi, egiluvchanligi va uzilishga chidamliligi muhim ahamiyatga ega. Bu ko‘rsatkichlar tayyor mahsulot sifatini belgilovchi asosiy mezonlar hisoblanadi. Shuning uchun ham ilmiy izlanishlarda modifikatsiyaning bu jihatlarga ta’siri chuqur o‘rganilmoqda. Modifikatsiya jarayonida qo‘llanilayotgan preparatlar orasida fermentlar, gidrofil reagentlar va antistatik moddalarning roli katta. Ularning ta’siri natijasida seritsin qatlami nazoratli eriydi, bu esa chuvish jarayonini tezlashtiradi. Natijada, pilla kam energiya sarfi bilan chuvilib olinadi. Tajriba sinovlari natijalari shuni ko‘rsatdiki, pillaga qo‘llanilgan **0.4% proteaza fermenti** va **0.7% antistatik emulsiyasi** asosida o‘tkazilgan ishlov eng yaxshi natijalarni berdi. Ayniqsa, seritsin qatlamining 35–40% qismini yumshatish orqali tolalarning egiluvchanligi deyarli 50% ga oshirildi. Pilla sifatining yaxshilanishi ip ishlab chiqarishning barcha bosqichlarida seziladi. Modifikatsiya qilingan ipak iplaridan tayyorlangan matolar parlash, egiluvchanlik va hidsizligi bilan an’anaviy ipakdan ajralib turadi. Bu esa ayniqsa tibbiyot va moda sohasida qo‘llanilish doirasini kengaytiradi.

Pillaning kimyoviy modifikatsiyasi orqali ishlab chiqarish tannarxining kamayishi iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Diagrammadan ko‘rinib turibdiki, 2020–2023 yillar oralig‘ida an’anaviy usulda pilla chuvish tannarxi o‘sib borgan bo‘lsa, modifikatsiyadan so‘ng bu xarajatlar izchil ravishda kamaygan. Bu esa katta miqdordagi resurslar tejash imkonini yaratgan. Modifikatsiyalangan pillalar ekologik xavfsizlik talablari asosida tayyorlanganligi tufayli eksportga mo‘ljallangan mahsulotlar sifatida xalqaro bozorlarda yuqori baholanmoqda. Xususan, Yevropa bozorlarida bu kabi ipak mahsulotlariga bo‘lgan talab ortib bormoqda. 2023-yilda o‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, modifikatsiyalangan ipak iplaridan tayyorlangan mahsulotlar eksporti 24 million dollarga yetgan. Bu ko‘rsatkich 2020-yildagi 17 million dollarlik eksport bilan solishtirganda 41% ga oshgan.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-5

Quyidagi diagrammada pillani chuvishdagi tannarxning yillik o‘zgarishlari ko‘rsatilgan bo‘lib, ***an’anaviy usul*** *va* ***kimyoviy modifikatsiyadan keyingi usul*** *o‘rtasidagi farq yaqqol aks ettirilgan.*

Alohida e’tiborga loyiq jihat shundaki, mazkur modifikatsiyalash texnologiyasi O‘zbekiston ipakchilik sanoatida sanoat miqyosida tatbiq qilinmoqda. Qashqadaryo, Farg‘ona va Toshkent viloyatlaridagi ishlab chiqarish korxonalarida bu usul muvaffaqiyatli yo‘lga qo‘yilgan.

Modifikatsiya jarayonida pH darajasini boshqarish ham muhim omil hisoblanadi. O‘rta kislotalik (pH 5.5) muhitda fermentlar eng yuqori faollikni ko‘rsatadi. Bu esa ishlab chiqarish parametrlarini optimallashtirishga xizmat qiladi.

Aynan shu modifikatsion yondashuv asosida biologik faol ipak tolalari ishlab chiqilmoqda. Ular kosmetologiya, tibbiyot (jarrohlik iplari, bioaktiv bandajlar) va farmatsevtika sohasida qo‘llaniladi.

Kimyoviy ishlov berilgan pilla iplarining bo‘yash qobiliyati ham ancha yaxshilangan. Bo‘yoq moddalarining tolaga singish darajasi 17% ga oshgani aniqlangan. Bu esa matolarning rang sifati va doimiyligini ta’minlaydi.

Xalqaro tajribaga ko‘ra, Janubiy Koreya va Yaponiya ilmiy markazlarida pilla modifikatsiyasida ishlatiladigan reaktivlar tarkibi biologik parchalanadigan moddalardan tayyorlanadi. O‘zbekiston sharoitida ham bunday texnologiyalarni tatbiq qilish istiqbollari katta.

Ilmiy tahlillar asosida modifikatsiyalangan pilla bilan ishlov berilgan ipak mahsulotlarining sertifikatlanish darajasi yuqori bo‘lgan, ayniqsa ISO 14001 ekologik standartlariga javob beruvchi korxonalar soni 2023-yilda 17 taga yetgan.

Yakuniy xulosalar shuni anglatadiki, kimyoviy modifikatsiya yordamida pilla chuvish xossalarini yaxshilash texnologiyasi — ipakchilik sanoatida zamonaviy yondashuv, ekologik xavfsizlik, iqtisodiy samaradorlik va xalqaro talabga moslikni ta’minlovchi asosiy faktor hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

VOLUME-5, ISSUE-5

1. Raximov A. Yu., Sulaymonov Sh. A., Raximov A. A. Ishlab chiqarilgan sun'iy g'umbakdan tut ipak qurti pillasini o'rash jarayonida foydalanish //Jurnal ilmiy nashrlar aspirantlar va doktorantlar uchun. – 2015. – №. 4. – S. 160–161.

2.Alisher R. et al. Study of the Influence of Silkworm Feeding Conditions on the Quality of Cocoons and Properties of the Cocoon Shell //Engineering. – 2019. – T. 11. – №. 11. – C. 755.

3. Raximov A. Yu., Abduraxmonov A. A., Sulaymonov Sh. A. Vata-sdira dan foydalanish holatini o'rganish va kokon xomashyosi sifatini oshirish yo'llari // Jurnal ilmiy nashrlar aspirantlar va doktorantlar uchun. – 2015. – №. 4. – S. 152–157.

4.Abdumanabovich, Sulaymonov Sharifjon, Sativaldiyev Aziz Kaxramanovich, and Sulaymonov Sharifjon. "Theoretical Fundamentals of Cocoon Ball Moisten and its Modification with Surface Active Substances." Design Engineering (2021): 10636-10647.

5. Sulaymonov Sh. A. Tabiiy ipakdagi yuqori armirlovchi kimyoviy komponentlarni o'rganish orqali kimyoviy preparatlar yordamida pillani saqlash usullari // Academic Research in Educational Sciences. – 2021. – T. 2. – №. 12. – S. 407–413.

6. Sulaymonov Sh. Sanoat chiqindilaridan olingan sirt faol moddalarni pillakashlik korxonalariga qo'llash // Academic Research in Educational Sciences. – 2021. – T. 2. – №. 10. – S. 894–900.

7. Raximov A. Yu., Raximov A. A., Sulaymonov Sh. A. Metody ochistki othoda shelkovodstva vaty-sdira. Methods for cleaning waste of silk weaving // Ilmiy konferensiya. – 2020. – S. 135.

8. Raximov A. A. va boshq. Klassifikatsiya, xarakteristikasi va xossalari tabiiy ipak chiqindilari // Vestnik nauki i obrazovaniya. – 2020. – №. 5-1 (83). – S. 16–20.

9.Muhammatovich H. M. et al. The Influence of Harmful Substances on the Pigments of Leaves of Decorative Trees //Annual Research & Review in Biology. – 2019. – C. 1-5.

10. Sulaymonov Sh., Muminov U., Jamoldinov S. X. Izucheniye sostoyaniya ispol'zovaniya vatı-sdira i puti povysheniya kachestva kokonnogo syr'ya // Universum: texnik fanlar. – 2019. – №. 7 (64). – S. 17–20.

11. Raximov A. Yu., Sulaymonov Sh. A., Raximov A. A. Vliyaniye usloviy vykormki tutovogo shelkopryada na kachestvo kokonov // Jurnal nauchnykh publikatsiy aspirantov i doktorantov. – 2015. – №. 4. – S. 158–159.

12.Sulaymonov, S. & Kholboeva, S. (2023). oeko-tex® standard 100 textile product safety management system role in product quality assessment according to requirements. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3(5), 352–360.

13. Asatov Lazizbek Asqarbek o'g'li, Sulaymonov Sharifjon Abdumanabovich Pillani kimyoviy preparatlar yordamida modifikatsiya qilib chuvib olish xususiyatlarini yaxshilash. https://scientific-jl.com/wsrj Volume-38_Issue-1_April-2025.